

УДК 159.9:305

ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЯ ҐЕНДЕРНОЇ / ЖІНОЧОЇ / ЧОЛОВІЧОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНОГО ДИСКУРСУ – ЗАВДАННЯ САМОВИЗНАЧЕННЯ

Яцина О.Ф., к. пед. н.,
доцент кафедри психології

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті теоретично осмислюються інтерпретації суб'єктивності, ідентичності в умовах іншої соціальності. Подано аналіз жіночої суб'єктивності, ідентичності, ґендеру в рамках філософії фемінізму. Зазначено, що проблематизація жіночої / чоловічої ідентичності як множинної і децентрованої конструкції трансформує традиційні патріархальні уявлення про соціальні ролі жінки та чоловіка, артикуючи увагу на дискурсивній природі їх ідентичностей, змінюючи уявлення про фемінність, маскуліність, сексуальність, материнство, батьківство. Виділено ключове положення наукових розвідок, у яких пояснюється, що традиційні уявлення про жіноче і чоловіче будувались на відповідності ґендерним ролям, визначались енкратичним дискурсом як соціокультурно-задані, нормативно прийнятні, диференційовані за статевою ознакою. Підкреслюється, що конструювання ідентичності – це індивідуалізований процес, у якому людина визначає свої пріоритети, бажання, надаючи їм ціннісно-сислового значення, що не обов'язково співпадають із функціональністю ґендерних ролей як суспільних норм. У постмодерному контексті проблематика обговорення артикулюється на тому, що індивід реалізує своє бажання вільно конструювати та практикувати власну ідентичність у стосунках з Іншим/Іншими. Робиться висновок про те, що ідентичність конститується в певних практиках як індивідуальний проект свідомого самоздійснення і зберігає суб'єктивність в її індивідуальній визначеності.

Ключові слова: *множинна ідентичність, суб'єктивність, ґендер, стать, роль, практика, партнерство, постмодерний дискурс, трансформація.*

В статье теоретически осмысливаются интерпретации субъективности, идентичности в условиях иной социальности. Представлен анализ женской субъективности, идентичности, ґендера в рамках философии феминизма. Определено, что проблематизация женской / мужской идентичности как множественной и децентрированной конструкции трансформирует традиционные патриархальные представления о социальных ролях женщины и мужчины, артикулируя внимание на дискурсионной природе их идентичностей, меняя представления о феминности, маскулинности, сексуальности, материнстве, отцовстве. Выделено ключевое положение научных поисков, объясняющих, что традиционные представления о женском и мужском строились на соответствии ґендерным ролям, определялись энкратическим дискурсом как социокультурно-заданные, нормативно допустимые, дифференцированные по половому признаку. Подчеркивается, что конструирование идентичности – это индивидуализированный процесс, в котором человек определяет свои приоритеты, желания, придавая им ценностно-смысловое значение, которое не обязательно совпадает с функциональностью ґендерных ролей как социальных норм. В постмодерном контексте проблематика обсуждения артикулируется на том, что индивид реализует свое желание свободно конструировать и практиковать собственную идентичность в отношениях с Другим / Другими. Делается вывод о том, что идентичность конституируется в определенных практиках как индивидуальный проект сознательного самоосуществления и сохраняет субъективность в ее индивидуальной определенности.

Ключевые слова: *множественная идентичность, субъективность, ґендер, пол, роль, практика, партнерство, постмодерный дискурс, трансформация.*

Yatsyna O.F. PROBLEM OF GENDER / FEMININE / MASCULINE IDENTITY SELF-DETERMINATION IN THE CONTEXT OF POST-MODERN DISCOURSE

The paper theoretically conceptualizes interpretations of subjectivity, identity under the conditions of another sociality. The present study has analyzed feminine subjectivity, identity within philosophy of feminism. It has been indicated that problematization of feminine / masculine identity as multiple and decentered construction transforms traditional patriarchal ideas of social roles of men and women and concentrates attention on discursive nature of their identities, changing the idea of femininity, masculinity, sexuality, maternity, paternity. The paper has defined a key thesis of scientific studies, which explains that traditional ideas of feminine and masculine were based on the compliance with gender roles and were defined by encratic discourse as socially and culturally predetermined, normatively acceptable, sexually differentiated. The paper emphasizes that identity construction is an individualized process, in which an individual identifies his or her priorities, desires, attaching value and semantic meaning that not necessarily coincides with the functionality of gender roles as social norms. In postmodern context, the problem consists in individual's desire to freely construct and practise his or her identity in relations with Other / Others. The paper concludes that identity is manifested in some practices as an individual project of conscious self-realization and preserves subjectivity in its individual determination.

Key words: *plural identity, subjectivity, gender, sex, role, practice, partnership, postmodern discourse, transformation.*

Постановка проблеми. Перехід до постнекласичного типу раціональності, що виникає у процесі суспільної трансформації, артикулює увагу на проблематизації суб'єктивності та ідентичності на тлі соціальних змін. Увійшовши в термінологічний апарат психологічної науки, зазначені поняття набули різних смислів у зв'язку із множинністю їхніх інтерпретацій у рамках численних теоретичних парадигм. Вочевидь, науковий інтерес до зазначеної проблеми є реакцією на перебіг трансформації і поштовхом для теоретичного осмислення процесу самовизначення.

Розрізняючи «ідентичність» як категорію практики та наукового аналізу, дослідники відзначають, що «в сучасному суспільстві ідентичності стають все більш множинними, фрагментарними, залежними від контексту; вони мають радикально історичний характер і постійно знаходяться у стані змін і трансформації» [11, с. 11]. Отже, обговорення особливостей ідентичності у постмодерному дискурсі потребує і аналізу даної проблематики у класичних теоріях і, разом із цим, нових підходів, пов'язаних із сучасними дослідженнями.

Безперечно, реалії сьогодення вирізняються модифікацією способів пізнання, тлумаченням соціальної реальності, що зводиться до твердження про руйнування універсальності світу й утворення в ньому незліченної множини різнорідних фрагментів, у строкатій мозаїці яких вже неможливо виділити щось абсолютне. Отже, в умовах трансформації соціальних процесів необхідність вивчення нових вимірів множинної ідентичності, без сумніву, стає актуальним завданням для дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення ідентичності зверталось чимало зарубіжних та вітчизняних науковців, у чиїх дослідженнях звернено увагу на дискурсивну природу ідентичності та проблему її конституювання у системі соціальної взаємодії. Як зазначає А. Усманова, суб'єкт створює власний нарцисичний образ, соціалізуючись за допомогою вписування себе в певну символічну структуру суспільства. Вивільнення від єдиної тотожній самій собі суб'єктивності призводить до конструювання та репрезентації множини суб'єктивностей, зумовлених факторами статі, класу і раси. Ідентичності, що раніше існували як маргінальні, отримують можливість репрезентувати себе [16, с. 427–465]. У філософському дискурсі з'являються такі типи суб'єктивності, як: «ризоматична», «перформативна», «цитатна», «ексцентрична», «трансгресивна», а суб'єкт після «смерті» воскресає в образах

«машини бажання», «номади-кочевника», «queer-суб'єкта» [8]. Аналіз джерел підводить до висновку про науковий інтерес до проблематизації жіночої суб'єктивності, жіночої ідентичності, ґендеру, сексуальної ідентичності в рамках філософії фемінізму. Відділяючи ґендер від статі, феміністи у такий спосіб заявляють про «денатуралізацію стереотипів маскулінної і фемінінної поведінки» [10, с. 29-33]. Дискусії виникають у зв'язку з дихотомією таких атрибутивних ознак людського існування, як стать та ґендер, де ґендер розглядається як конструйована культурно-рольова поведінка. Підґрунтям сучасного феміністського дискурсу є концепт жінки, в якому осмислюється жіноча суб'єктивність як інша/інакша у зіставленні з чоловічим типом суб'єктивності у культурі.

Зокрема, Р. Брайдотті в контексті феміністської проблематики вказує на таку властивість суб'єктивності, як здатність за необхідності до зміни власної структури, і пропонує вивільнення жіночої ідентичності з маскулінної ієрархії. Для позначення жіночої суб'єктивності нею використовується поняття «номадичного суб'єкта» (Ж. Дельоз). «Стати номадою» означає набуття гнучкості щодо свого місця, ролі, винятковості й у такий спосіб вийти із маскулінної ієрархії. При цьому Р. Брайдотті підкреслює, що номадична суб'єктивність, не маючи жорсткої структури, передбачає відмову приймати будь-який тип ідентичності як постійний. Таке розуміння вказує на децентрованість жіночої суб'єктивності, здатність до зміни власної структури, що є ознакою множинності суб'єктивності [4].

Дискусія розширюється завдяки введенню у дискурс поняття «queer-суб'єкт» (дивний, ексцентричний). Не пов'язуючи його з біологічною статтю, Тереза де Латуретис, яка вперше вжила термін стосовно ідентичності, підкреслювала, що «queer-суб'єкт» стоїть поза ієрархічно організованими цінностями, поза центрованим нормативним суспільством і культурою, він виявляється тим порушником порядку і традицій, який своєю ексцентричною поведінкою ставить під сумнів власне сам порядок, саму нормативність. Інший теоретик ґендерної філософії Е. Гросс вважає, що «queer-суб'єкт» своїм існуванням відмовляється від атрибутів, сутнісних характеристик, що обмежують людську свободу. Таким чином, у «queer-дослідженнях» піднімаються питання, що порушують стійкі традиційні уявлення про сексуальні ідентичності, пов'язані зі зміною статі, бісексуальністю, асексуальністю. Зазначене дозволяє різноманітні форми прояву сек-

суальності розглядати як різні конструкції сексуальної ідентичності.

Особливий інтерес отримують обговорення жіночої ідентичності у працях Ж. Лакана, Ж. Лапланша, Ж.-П. Сартр, С. де Бовуар, коли розглядається статус жіночого як «Іншого»; у теоретичних ідеях Ю. Кристивої, де жіноче відображено як материнське. С. де Бовуар уявляє жіночу ідентичність такою, що є проектом, який не має первісної заданої сутності, тобто є нестабільним, текучим утворенням, що змінюється під впливом соціально-культурних умов. Про культурну конституційованість жіночого йдеться і в теорії Дж. Батлер, згідно з якою жіноча ідентичність перформативна, тобто досягає стійкості шляхом постійного повторення певних повсякденних практик і стереотипів поведінки.

Варто зазначити, що номадичність і перформативність жіночої ідентичності насправді здебільшого властива жінці. Адже протягом тривалого часу соціокультурними вимогами прописувалось, що жінка має виконувати певну роль, природно визначену її біологічною сутністю, що є іншою у зіставленні з чоловічою сутністю.

Важливим аспектом перформативної теорії є спроба пояснити, як відбуваються зміни ідентичностей. «Парадоксальним чином, – зазначає

Дж. Батлер, – переосмислення ідентичності як наслідок (effect), тобто як утворене чи породжене відкриває можливості «дій» (agency), які непомітно перекидаються, якщо типи ідентичності розглядаються як наперед задані і незмінні. Якщо ідентичність розуміється як наслідок, то це означає, що вона не є ні фатально визначеною, ні абсолютно штучною і довільною» [18, с. 145-147]. Якщо ідентичність розуміється як практика означування, тобто вважається, що прийняті в даній культурі ідентичності формуються в результаті «зумовленого правилами дискурсу, який вбудовується у щоденні акти означування», то механізм зміни ідентичності полягає у «практиці повторного означування». Такою практикою науковець вважає, зокрема, стосунки між лесбійками, типу *butch-femme*, коли одна з них повторює модель поведінки, що відповідає прийнятому у суспільній культурі ідеалу жіночності, а інша – модель відповідного ідеалу маскулітності. Логічно припустити, що таке саме відчуття до партнера присутнє і в геїв. Відтак, лесбійські, гомосексуальні та інші перверсивні щодо прийнятих соціокультурними нормами стосунки, Дж. Батлер розглядає як можливе допущення плюральних і множинних конструкцій бажання, що з неминучістю про-

блематизує і деконструює традиційну модель суб'єктивності.

Загалом, дослідниця заперечує як бінарні опозиції чоловічого і жіночого, так і власне існування «жіночої» ідентичності, яку пропагують радикальні феміністки. Так само проти виступає і щодо ідеї ліберального фемінізму про гендерну симетрію і рівність жіночого суб'єкта з чоловічим. На її думку, стать є перформативним утворенням і ефектом перформативних дій, тому не має онтологічного статусу поза ними. Важко не погодитись із думкою дослідниці про те, що істинна природа жінки чи чоловіка насправді є наслідком їхніх тілесних особливостей (принаймні, чоловіки не народжують). А гендерна ідентичність є результатом багатократних перформативних дій (performative acts).

В енкратичному дискурсі чітко визначається відмінність між чоловіками і жінками як представниками різної статі. В ньому, за твердженням З. Фрейда, «анатомія – це доля». Проте в акратичному дискурсі власне уявлення про природою задану дуальність розглядається значно ширше. С. де Бовуар зауважує, що потрібно не просто народитись жінкою, а ще стати нею. Це, як нам здається, теж про ідентичність, і не тільки жіночу.

Проблематизація концепції жіночої суб'єктивності не є питанням виключно феміністського дискурсу. Існує необхідність розглядати жіночу/чоловічу суб'єктивність та ідентичність як множинну і децентровану конструкцію в контексті аналізу сучасних практик шлюбно-сімейного партнерства та батьківства. Такий спосіб конструювання трансформує традиційні патріархальні уявлення про соціальні ролі жінки/чоловіка та артикулює увагу на дискурсивній природі чоловічої/жіночої ідентичності, змінюючи уявлення про фемінність, маскулітність, сексуальність, материнство, батьківство, сексуальну орієнтацію та впливаючи на процеси трансформації практик шлюбно-сімейного партнерства та батьківства.

Постановка завдання. Практикування множинної ідентичності та недостатність вивчення зазначеної проблеми визначили завдання статті – проаналізувати особливості формування/оновлення ідентичностей чоловіка / жінки в контексті постмодерного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як було зазначено, в рамках феміністської методології проблематизація жіночої суб'єктивності розглядається у зв'язку із критикою маскулітної культури. При цьому феміністській дискурс робить акцент на фундаментальній різниці між ста-

тями. В подальших міркуваннях з'ясовується, що ця різниця не природного чи біологічного характеру, а виключно соціального та культурного: «різниця між чоловіками і жінками соціально конструюється, культурно культивується, а природна даність цих відмінностей є не більше ніж ідеологічно закріплений стереотип» [13, с. 36-37].

Піддаючи реконструкції поняття жіночої ідентичності, постмодерний дискурс розглядає ідентичність суб'єкта як те, що не зводиться до структури чи функції, а швидше фрагментарне, контекстуальне, із множинністю можливих конкретних рішень. Тому в жіночому і не бачать альтернативу чоловічому, позаяк знімаються всі бінарні опозиції. Постмодернізм розмиває межі чоловічого і жіночого та пропонує новий погляд на звичну ієрархію речей. Так, для Ж. Бодрийяра, що виступав проти фемінізму, все «жіноче» – це не протиставлення, а «спокуса», гра [2, с. 26]. Як вважають дослідники його філософії, вчений тлумачить жіноче по-своєму: жінка – тільки «видимість», чоловічій глибині протиставляється не тільки жіноче як поверхня, а як «нерозрізненість поверхні і глибини» [2, с. 39-40].

Ж. Бодрийяр жіночу ідентичність розуміє як символ, а жіночу сутність зводить до зваблення.

Сприйняття жінки як Іншої, «другої статі» можна назвати символічним маркуванням жіночої другорядності. Жінка завжди вимушена була усвідомлювати себе як частину чоловічого. Тому процес ґендерної ідентифікації за визначенням виявляється незавершеним, позаяк може здійснюватись тільки через реально ідентифікованого та повноцінного об'єкта – чоловіка [4, с. 108-121].

Таким чином, філософія фемінізму з її акцентуацією жіночого дозволила, як вважає І. Жеребкіна, «виділити нову філософську конструкцію суб'єктивності – ґендерно марковану суб'єктивність, на відміну від безстатевої класичної». На думку дослідниці, у такий спосіб відбувається пошук нових логічних підстав жіночої суб'єктивності в культурі, що здійснюється в руслі загальних змін суб'єктивності в сучасному мисленні та переході від класичної моделі (просвітницької, зведеної до єдиного і раціонального суб'єкта) до некласичної (множинної і децентрованої конструкції суб'єктивності) [5, с. 49-79]. Отже, особливістю феміністської теорії постмодерну є те, що в сучасні дискурсивні практики було введено новий критерій – статевої / сексуальної відмінності. Зазначене дозволяє науковцю стверджувати про «ґендерно марковану суб'єктивність» із жіночим, чоловічим, гомосексуальним, гетеросексуальним і

транссексуальним типом суб'єктивності. Причому визначальною стосовно індивіда атрибутивною ознакою людського існування вважається стать. У цьому сенсі поняття «ґендерно маркованої суб'єктивності» читається як те, що вказує на необхідність позбавитись ієрархічності стосунків. У ґендерних концепціях, зазначає І. Жеребкіна, термін «фемінне» використовується для формулювання принципово іншого підходу до проблеми суб'єктивної ідентичності, такого, що передбачає множинність конкретних рішень. Отже, сутність розуміння «жіночого» полягає не в альтернативі чоловічому, а у відмові від альтернативності як способу конструювання ідентичності.

На контекстуальний характер ідентичності, що визначається ґендерними схемами тієї культури, спільноти, у яких вони утворюються та легітимізуються, вказує і Л. Заграй. На думку дослідниці, в умовах визнання множинності, відмови від альтернативності стало можливим говорити про ґендерно означеного індивіда, становлення якого відбувається у конкретному соціально-історичному та культурно-ситуаційному контекстах. Причому, як зауважує Л. Заграй, не стать, а соціум виступає основним об'єктом аналізу у його впливі на формування ґендеру людини, її досвіду, включеного у систему соціальних очікувань і приписів, що визначає здатність до самоідентифікації та співставлення себе з абстрактним ідеальним носієм якостей «справжнього» чоловіка чи жінки. З появою ідей соціального конструктивізму у тлумаченні ґендеру стало можливим розрізняти стать як категорію біологічну та соціальну, що позначає показники соціальних статей і ґендер, що постійно конституюється і відтворюється у комунікативних ситуаціях [6].

Прийнято вважати, що ґендерна роль як один із видів соціальної ролі включає набір очікуваних взірців поведінки / норм для чоловіків і жінок, що є соціально контрольованими діями, мета яких - вираження чоловічої і жіночої природи. Проте, як слушно зауважує Н. Лебедева, «виникає відчуття втрати смислової насиченості мінлих форм соціальної ідентифікації та пошук нових, тих, які відповідають базальній потребі людини у сенсі і тих, що сприяють найбільш адекватній адаптації у змінюваній соціальній реальності» [9, с. 48 - 58]. Звідси доцільно ставити питання про співвідношення мінливої соціальної реальності та внутрішніх змін людини. Тому некоректно стосовно індивіда визначати множинність суб'єктивності й ідентичності та водночас жорстко детермінувати його соціальними нормами.

Модерна картина світу в побутовому дискурсі закріпила уявлення про умовну правильність того, що соціальні ролі визначаються нормами, структурованими соціальними інституціями, й організують соціальні функції індивіда. Формування ідентичності передбачає таку міру суб'єктивної інтеріоризації традицій, норм, коли індивід не відділяє себе від певної соціальної групи [7, с. 6].

В умовах трансформації соціокультурних процесів закономірним є порушення питання проблематизації жіночої / чоловічої ідентичності. Вище нами було зазначено, що суб'єктивність у відповідності до сучасного модусу мислення розглядається як множинна і децентрована конструкція. Зміна концепту жіночої / чоловічої суб'єктивності полягає у відсутності універсальних характеристик, що логічно пов'язані з іншим уявленням про фемінність, маскуліність, сексуальність, материнство, батьківство, сексуальну орієнтацію, кар'єру, професію тощо. Отже, актуалізується питання щодо способів конструювання ідентичності.

Нагадаємо, що конструктивізм виходить із положення про те, що соціальна ідентичність не дана людині споконвічно, не існує як надана реальність, а самоконструюється особою в системі соціальних і культурних норм, традицій, приписів, семіотичних стосунків. Протягом життя людина набуває соціальної та особистісної ідентичності шляхом інтерпретації й усвідомлення свого місця, ролі та власного «Я» (П. Бергер, Т. Лукман, Т. Таджфельд) [1]. Особистісні ідентичності чоловіків і жінок виникають у процесі співставлення з Іншим / Іншими. Цьому в наукових дискусіях про ідентичність приділено чимало уваги, та проблема формування жіночої / чоловічої ідентичності все ж залишається нерозв'язаною.

Поняття ґендерної приналежності узгоджується з інтеріоризацією чоловічих та жіночих рис, тому конструювання жіночої / чоловічої ідентичності пов'язують зі специфічним досвідом представників цих статей. Як відомо, початком цього стає специфічна соціалізація дівчаток і хлопчиків, у процесі якої засвоюється відповідна ґендерно-нормативна поведінка. У загальному виді соціологи та соціальні психологи вважають, що формування ідентичності передбачає таку міру суб'єктивної інтеріоризації традицій, звичаїв і норм, коли індивід не відокремлює себе від певної соціальної групи чи спільності, сприймаючи те, що відбувається як таке, що має відношення і до нього самого. На думку М. Кастельса, це - «процес конструювання індивідуального значення (meaning) на ґрунті певної культурної

ознаки чи пов'язаного набору культурних ознак, яким надається перевага, порівняно з іншими джерелами індивідуального значення» [7, с. 6].

Та сучасні реалії демонструють, що в суспільстві змінюються нормативні взірці маскуліності і фемінності. На думку, Л. Ожигова, існує потужний міжкультурний вплив на ці важливі складові культури, а цілісного уявлення про зміст і спрямованість таких змін у психології поки що нема [14, с. 44-45]. Таким чином, логічно ставити питання щодо зв'язку того, що називаємо ідентичністю, з тим, що має назву «соціальна / ґендерна роль». Дослідники Л. Семенова, В. Семенов проблему ґендера розглядають завдяки поняттю «ґендерний світогляд», яке тлумачать як сукупність узагальнених поглядів людини на об'єктивний світ, існуючі у суспільстві стосунки між статями і на ставлення індивіда до самого себе як представника певної статі, а також зумовлені цими поглядами головні життєві позиції суб'єкта, його переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльності, ціннісні орієнтації та стратегії поведінки. ґендерний світогляд, що формується у процесі соціалізації, представлений ними у вигляді двох протилежних моделей – традиційної (патріархатної) і нетрадиційної (альтернативної, еґалітарної). Перша модель розглядається як засіб підтримування (відтворення) ґендерної різниці, що передбачає нерівність можливостей для осіб жіночої і чоловічої статі у плані батьківства, професійної діяльності, ін. [15, с. 63-65]. Беручи до уваги біологічну стать індивіда і уявлення про природно визначені статеві відмінності, відзначаємо, що не враховується реальна різноманітність життєвих ситуацій, із якими має справу сучасна жінка / чоловік, чим пояснюється протиріччя світової тенденції – визнання важливості свободи вибору, переходу від одноманітності до багатоманітності та варіативності. Зміст альтернативної моделі постулює еґалітарний характер ґендерних стосунків, рівноправне партнерство статей у сім'ї та публічній сфері, акцент на індивідуальності та варіативності поведінки, незалежно від статі, визнання права кожного бути Іншим / Іншою, тобто бути самим собою.

Варто відмітити, що даний підхід не вкладається в дихотомічні схеми традиційної ґендерної моделі поведінки, включаючи соціальні маскуліності / фемінності. До слова, сучасне суспільство змінює традиційне уявлення про жіноче і чоловіче, що служило основою для формування шлюбно-сімейних стосунків.

Окремим вектором є дослідження Є. Белінською та О. Дубовською співвідношення гендерної ідентичності з гендерною належністю, зокрема, закономірностей формування ідентичності трансгендера. Трансгендерність – це загальний термін для визначення людей, чий гендер (соціальна стать) і біологічна стать не співпадають. До цієї категорії належать люди, які вважають себе такими, що є представниками протилежної статі – транссексуали, трансвестити, андрогіни, інтерсексуали і бігендери. Трансгендер може зовні поперемінно виявляти себе за біологічною статтю чи за бажаною.

Зауважимо, що в науковій літературі відсутнє єдине категоріальне визначення понять соціальної / гендерної ролі, проте є чітке розуміння того, що вони є різновидами соціальних ролей і диференціюються за статевою ознакою. Соціальні ролі визначаються нормами, традиціями, стереотипами, є продуктом суспільного конструювання уявлень про жіноче / чоловіче, що закріплюються практикою існування соціальних інституцій у певному історичному вимірі, виражають певні суспільні очікування, проявляються в поведінці. На рівні культури вони існують у контексті певної статевої символіки і стереотипів маскуліності та фемінності. Отже, на підставі зовнішніх проявів, моделей поведінки, стосунків людину можна вважати представником жіночої чи чоловічої статі. Об'єктивний аспект рольової поведінки задається виконавцю у загальний спосіб або стандартом поведінки тої чи іншої соціальної ролі, прийнятої в соціумі. Суб'єктивний бік ролі визначається особливостями її виконавця, а рольова поведінка при цьому стає індивідуалізованою, особистісно забарвленою [12, с. 93-118].

Аналіз джерел дозволяє сформулювати умовивід про те, що ідентифікація жінки / чоловіка традиційно будувалась на відповідності гендерним ролям, які енкратичним дискурсом визначалися як соціокультурно задані, нормативно прийнятні, чітко диференційовані за статевою ознакою. Патріархальний портрет жінки-домогосподарки, жінки-матері, жінки-берегині, насправді, більше вигідний власне чоловікам. Тому складалось уявлення про прийняття жінкою самої себе тільки як частини Іншого. Дискурсом традиційної сім'ї закріплювалося уявлення, що роль жінки – бути матір'ю, вихователю дітей, покійною дружиною, що виконує ролі, які визначає для неї чоловік. Тобто він «конструює» в ній те, що, насправді бажає в ній бачити і що приносить задоволення йому. Така ідентифікаційна практика слугувала для підтримки прийня-

тих соціумом уявлень про жіноче / чоловіче призначення, де інший тип поведінки міг розглядатись як девіація, як виняток, що ніяк не пов'язувався з виявом індивідуальності, і точно не розглядався як прояв ідентичності чоловіка / жінки.

Виходячи з вище наведених міркувань, можемо зазначити, що конструювання ідентичності – це індивідуалізований процес, у якому людина визначає свої пріоритети, бажання, надаючи їм ціннісно-сміслового значення, що не обов'язково співпадає з функціональністю гендерних ролей як суспільних норм. Метафорично можна уявити, що такі ролі слугують своєрідним інструментальним фільтром у конструюванні ідентичності. Таке фільтрування сприяє саморефлексивній дискурсивній ідентичності у тому, щоб на власному досвіді переконатись у тотожності / різності ролі з ідентичністю. Залежно від результату – афірмації (підтвердженні норм) чи субверсії (руйнуванні норм), зміни можуть відбуватись не тільки щодо себе, а й у структурно-функціональній організації соціально-психологічних практик загалом.

Конструювання ідентичності, як і характер впливу статевої належності на поведінку людини, є вкрай складним. Коли використовуємо поняття «гендерна ідентичність», насамперед, розуміємо те, ким себе відчуває певна особа за статевою ознакою. І то є біологічною передумовою. А стосовно психологічних складових гендерної ідентичності слушно підняти наступні питання: чи можемо їх розрізняти за суто чоловічими, (чи то жіночими) характеристиками; чи має значення стать у прагненні бути щасливою людиною; чи є сексуальність бажаною тільки для жінок; якщо традиційна сім'я не дає людині того, що вона шукає, то чи має тут значення її статева ознака / прихильність. Якщо загальна нормативність послаблюється, то цей процес є, насправді, різним, залежно від того, ким ти себе відчуваєш: чоловіком чи жінкою.

На зміну ригідним стаціонарно-непорушним ідентичностям матері, жінки, батька, чоловіка індивід конструює гнучкі локальні ідентичності, автентичні його відчуттям, емоціям, когніціям, моделям поведінки в певних ситуаціях, що складаються в житті конкретної людини і стосуються її біографічної ситуації та життєвого наративу. І це для неї є більш значущим, ніж належність до певної статі та визначеність гендерною роллю. Ідентичність формується у партнерських стосунках між різними статями та категоризується у термінах рефлексії/саморефлексії та самореферентності дискурсивної ідентичності, що конструюється

за допомогою механізмів самовизнання, самопізнання, самотворення, самовідтворення і самоздійснення. Ідентичність - чи то жіноча, чи то чоловіча – це те, що: досягається в результаті свого вибору-рішення; автентичне власному вибору-рішенню; гнучко щодо життєвих інтенцій (це те, що «світ у собі» і «світ навколо себе» перетворює у «світ для себе»); утворює нові значення і сенси; має індивідуальне ціннісно-сислове значення; формується в соціально-психологічних практиках; може бути / не бути пов'язано з ґендерно визначеною роллю.

Висновки з проведеного дослідження. Очевидно, що цінності та поведінкові моделі формуються на ототожненні себе або з вибором соціокультурної моделі поведінки, або з певною особою / особами, що може не узгоджуватись із нормативною поведінкою, прийнятим соціальним стереотипом, існуючою традицією. Попри те, що ґендерна ідентичність як продукт ґендерної соціалізації соціокультурно зумовлена, конструювання ґендерної / жіночої / чоловічої ідентичностей в умовах іншої соціальності змінюється стосовно того, як це легітимуються постмодерном. Насправді прийняття того, що нормативність зникає / зникла, пов'язане з кризою стаціонарних засад: ригідність нормативності змінюється на індивідуальну гнучкість. Для індивіда вже не існує жорсткого переліку соціально закріплених ґендерних ролей. Свою ідентичність він конструює у відповідності до індивідуальних сенсів, що мають для нього ціннісне значення. Їхня варіативність зумовлюється специфічністю індивідуального смислу в локальній ситуації, до чого індивід визначає своє ставлення значимості і здатність до самоздійснення як прикінцевої мети практикування ідентичності.

Перспективою подальших досліджень даної проблеми є описування поліфонії практик шлюбно-сімейного партнерства та батьківства через множинність ідентичностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: «Медиум», 1995. – 323 с.
2. Бодрийяр Ж. Соблазн / Ж. Бодрийяр. – М.: AdMarginem, 2000. – 318 с.
3. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм / [Пер. Э. М. Телятниковой; Авт.

вступ. ст. П. С. Гуревич]. – М.: Республика, 1994. – 447 с.: ил. – (Мыслители XX века).

4. Бронзино Л. Гендерная идентичность на фоне классического и постмодернистского феминизма / Л. Бронзино, М. Витковская // Социологический журнал. – № 4. – 2013. – С.108 – 121.

5. Жеребкина И. Феминистская теория 90-х годов: проблематизация женской субъективности // В кн.: Введение в гендерные исследования // В 3-х частях. – Часть 1. Учебное пособие под ред. И. Жеребкиной – Харьков: ХЦГИ; СПб: Алетейя, 2001. – Ч. I. – С. 49 – 79.

6. Заграй Л. Пошук ідентичності у період суспільно-політичної кризи. Форум КСПО и ТДО: Заграй Л. (м. Івано-Франківськ). – Режим доступа: kspodn.onu.edu.ua / ... / 15-zagraj-l-d-m-ivano-frankivsk-posh.

7. Castells M. The Power of Identity. – 2nd ed. // The Information Age: Economy, Society and Culture. V.2. Malden. – Oxford. – Carlton, 2004. – p. 6.

8. Кедрик Т. Современные концепции субъективности в контексте «визуального поворота». – Режим доступа: <https://sibac.info/conf/philolog/x/27539>.

9. Лебедева Н. Социальная идентичность на постсоветском пространстве: от самоуважения к поискам смысла / Н. Лебедева // Психологический журнал. 1999. – Т. 20. – № 3. – С. 48–58.

10. Макешина Ю. Репрезентация материнства в феминистской философии Ю. Кристевой / Ю. Макешина // Грані. – 2014. – № 11. – С. 29 – 33. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_11_7. 2014. – № 11 (115).

11. Малинова О. Идентичность как категория практики и научного анализа: о различии подходов // Права человека и проблемы идентичности в России и в современном мире / под ред. О. Малиновой и А. Сунгурова. – СПб.: Норма, 2005. – С. 11.

12. Микляева А. Социальная идентичность личности: содержание, структура, механизмы формирования: монография / А. Микляева, П. Румянцев. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. – С. 93 – 118.

13. Нуржанов Б. Феминизм и современная культурология / Б. Нуржанов, А. Ержанова // Права и свободы мужчин и женщин в светестратегии гендерного равенства. – Караганда: КарГУ, 2009. – С.36 – 37.

14. Ожегов Л. Гендерная идентичность: поиск, достижение и самореализация личности или очень личное о гендерной психологии / Л. Ожегов // Человек. Общество. Управление. – №4, 2005. – С. 44 – 45.

15. Семенова Л. Гендерная социализация и гендерное мировоззрение личности / Л. Семенова, В. Семенова // Развитие психологии в системе комплексного человекознания. Часть 2 / Отв. ред. А. Журавлев, В. Кольцова. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. – 696 с.

16. Усманова А. Гендерная проблематика в парадигме культурных исследований / А. Усманова // Введение в гендерные исследования. Ч. I: Учебное пособие / Под ред. И. Жеребкиной – Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 2001. – С. 427 – 465.

17. Butler Judith. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. N.Y., L.: Routledge, 1990. – P. 145 – 147.